

Een blik op opvoedingsondersteuning vanuit de regelgeving

Kristien Nys

*Lector aan de opleiding gezinswetenschappen en
stafmedewerker aan het kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen*

Inhoud

1. Inleiding	206
2. Een regelgeving met een visie	206
3 (een verscheidenheid aan) actoren (boven)lokaal laten samenwerken	209
4 (een verscheidenheid aan) actoren laten samenwerken aan een geïntegreerd en beter afgestemd aanbod	215
5 Tot slot	220
6. Literatuur	221

1. INLEIDING

Opvoedingsondersteuning is een domein dat de laatste 10 jaar een enorme groei gekend heeft. Zowel vanuit het beleid als de praktijk werden initiatieven genomen om opvoedingsondersteuning op de kaart te zetten. Ontwikkelingen in de praktijk waren niet zelden inspirerend voor de regelgeving en de regelgeving heeft het domein ook effectief in beweging gebracht. Desalniettemin blijft het bijzonder moeilijk om opvoedingsondersteuning in zijn totaliteit in een regelgeving te (om)vatten. Dit heeft onder meer te maken met de verschillende perspectieven op opvoedingsondersteuning, de veelheid aan sectoren en actoren die een plaats in dit domein verworven hebben en niet in het minst met de verschillende betrokkenen die maken dat opvoeden is wat het is: ouders, kinderen, de nabije en ruimere omgeving en context.

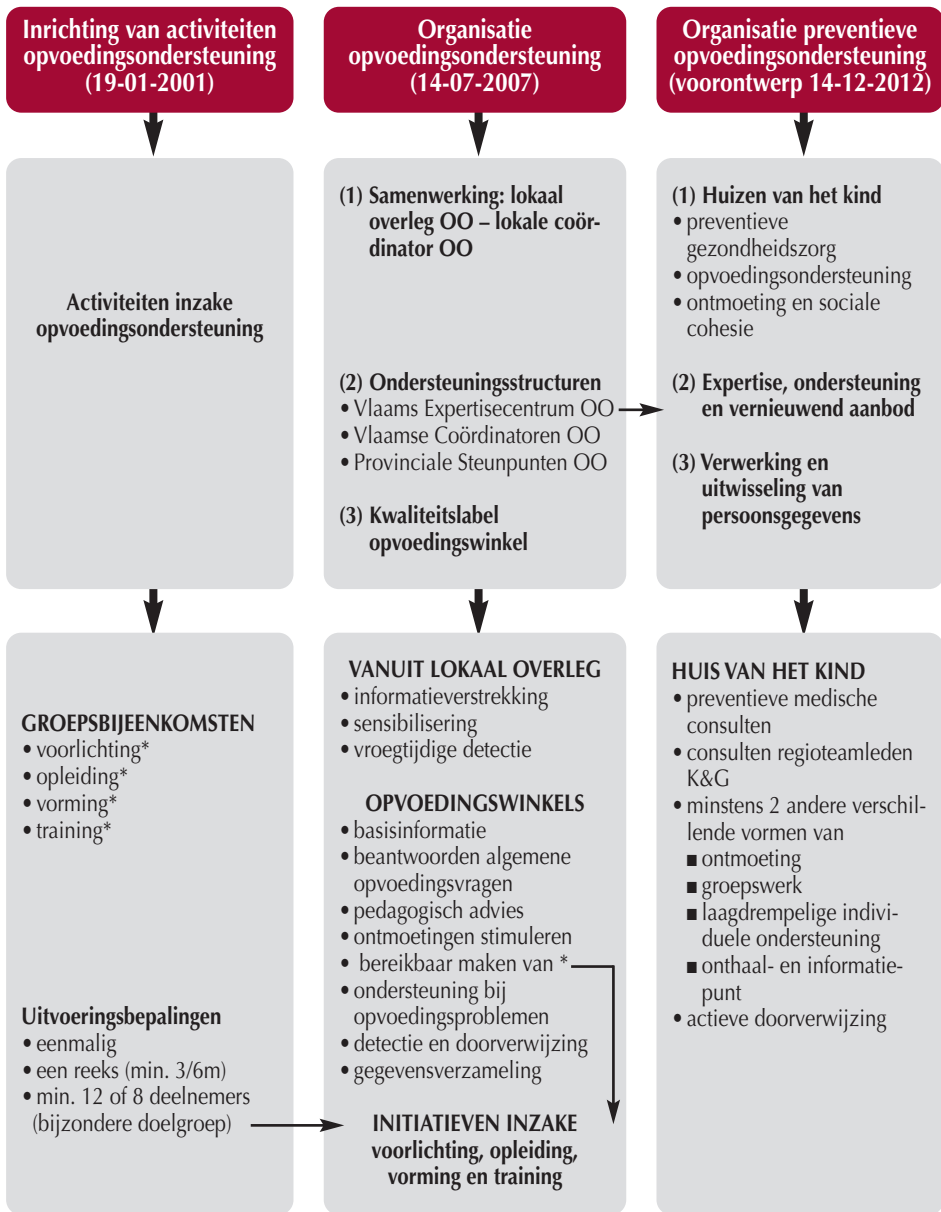
In de korte periode dat er van een specifieke regelgeving inzake opvoedingsondersteuning sprake is (12 jaar), kreeg het werkveld drie regelgevingen toebedeeld. In deze bijdrage gaan we beknopt in op de evolutie die zich in die regelgeving heeft voorgedaan en de betekenis daarvan voor de praktijk. Daarbij pogen we zowel de organisatorische en inhoudelijke ontwikkelingen in het aanbod als de mate waarin die tegemoet komen aan ouders onder de loep te houden. Dit is niet meer dan een voorlopige oefening. De weg die n.a.v. de meest recente ontwikkelingen, het voorontwerp van decreet van december 2012, genomen kan worden ligt immers nog voor een belangrijk stuk open. Zo is het vanuit aanbiederperspectief (reikhalzend) uitkijken naar de uitvoeringsmodaliteiten. Aan ouders en kinderen gaan deze ontwikkelingen voorlopig nog grotendeels voorbij. Hun perspectief werd tot op heden vooral indirect, vanuit onderzoek en signalen vanuit het werkveld, meegenomen in de krijtlijnen van de regelgeving.

2. EEN REGELGEVING MET EEN VISIE ...

Ons beperkend tot de periode dat er sprake is van een specifieke regelgeving voor opvoedingsondersteunende initiatieven, van 2001 tot nu, hebben 6 ministers¹ zich

¹ Ministers bevoegd voor opvoedingsondersteuning:
1999-2003: Mieke Vogels (Agalev) (welzijn en gezondheid)
2003-2004: Adelheid Byttebier (Agalev) (welzijn en gezondheid)
2004-2007: Inge Vervotte (CD&V) (welzijn, volksgezondheid en gezin)
2007-2008: Steven Vanackere (CD&V) (welzijn, volksgezondheid en gezin)
2009-2009: Veerle Heeren (CD&V) (welzijn, volksgezondheid en gezin)
2009-heden: Jo Vandeurzen (CD&V) (welzijn, volksgezondheid en gezin)

in dit beleidsdomein bewogen. Het ziet er naar uit dat slechts 2 van hen een legislatuurperiode van 4 jaar doorlopen zullen hebben. Niet alleen de bevoegde ministers volgden elkaar in snel tempo op, ook de regelgeving heeft een behoorlijk tempo aangehouden: sinds 2001 zullen 3 decreten hun bijdrage geleverd hebben om opvoedingsondersteuning in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (ver-

Schema 1: De krachtlijnen en het aanbod in de regelgeving inzake opvoedingsondersteuning

der) op de kaart te zetten, vorm te geven, te organiseren: het decreet houdende de inrichting van activiteiten inzake opvoedingsondersteuning (2001), het decreet houdende de organisatie van opvoedingsondersteuning (2007) en het voorontwerp van decreet houdende de organisatie van preventieve gezinsondersteuning (2012).

Organiseren blijkt de belangrijkste rode draad te zijn in de regelgeving. De term *inrichting*, zoals die in het decreet van 2001, gebruikt werd, verschilt in wezen niet van de term *organisatie*. Dat een regelgevende overheid zich inlaat met *organiseren* ligt geheel binnen de verwachtingen, want dat is ook een essentiële opdracht van de overheid. Dit ontslaat een overheid evenwel niet om vanuit een doordachte visie tot die regelgeving te komen.

T.a.v. het decreet van 2007 stelde het Kinderrechtencommissariaat (2007, p.3): *'Het voorstel van decreet scheidt een kader, geen inhoud. Omschrijven we het decreet naar inhoud in één woord dan is 'kaderdecreet' het meest gepaste woord. Het decreet somt op wie de actoren in de opvoedingsondersteuning zijn, geeft aan hoe deze actoren met elkaar verbonden zijn en stelt wat hun taken en werkingsprincipes zijn. Het decreet spreekt zich niet expliciet uit over belangrijke inhoudelijke vragen.'* Het kinderrechtencommissariaat miste vooral duidelijkheid over de wijze waarop het beleid naar gezinnen kijkt, naar opvoeden en naar de rol en betekenis van de ruimere maatschappelijke context.

Inzoomend op de meest recente regelgeving (voorontwerp van decreet, 2012), is in verschillende beleidsdocumenten een notie van die visie terug te vinden. In de 'Beleidsnota 2009-2014. Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.' ligt de klemtoon op de preventie van opvoedings- en gedragsproblemen: *'We willen bij vragen en problemen snel de gepaste hulp inzetten om zo erger te voorkomen. ... We stellen een preventieve benadering van opvoedings- en gedragsproblemen centraal.'* (p.21-22). In de daarop volgende beleidsdocumenten² wordt die visie verder uitgedragen, aangevuld (bv. *'het bevorderen van welzijns- en gezondheidswinsten voor (aanstaande) gezinnen met kinderen'*) en vooral op organisatorisch vlak verder vertaald. In die oefening zijn evenwel een aantal kansen onbenut gebleven en zijn er ook inhoudelijke kanttekeningen te plaatsen. Waar bijvoorbeeld de SARWGG (2013) wijst op *'een gebrek aan duidelijke contouren van een toekomstgerichte visie op preventieve gezinsondersteuning'* (cf. de invulling van preventie), wijst Van Crombrugge in dit boek op de onoverkomelijke beperkingen en gevaren die van een preventiologica

² Beleidsbrief over de beleidsprioriteiten 2012-2013, de conceptnota en de memorie van toelichting bij het voorontwerp van decreet van 2012.

uitgaan. Daarbij aansluitend lijkt het er op dat door breder te willen kijken (cf. preventieve gezinsondersteuning i.p.v. opvoedingsondersteuning, de integratie van de consultatiebureaus), net een selectievere blik werd aangehouden (cf. preventielogica, bestaande consultatie-aanbiedings- en spreidingslogica) (zie ook de bijdrage van Luyten in deze publicatie).

3. (EEN VERSCEIDENHEID AAN) ACTOREN (BOVEN)LOKAAL LATEN SAMENWERKEN

Waar de regelgeving van 2001 zich exclusief richtte op de (deel)verenigingen of organisaties die hun betrokkenheid bij de problematiek [opvoedingsondersteuning] konden aantonen en in een groepsgewijs aanbod voorzagen, zien we die exclusiviteit³ tenietgedaan in de regelgeving van 2007. Het aantal te betrekken actoren neemt exponentieel toe. Een eerste groep van actoren bevindt zich op ondersteuningsniveau (cf. EXPOO, Provinciale Steunpunten Opvoedingsondersteuning en de Vlaamse Coördinatoren Opvoedingsondersteuning). Een tweede groep van actoren wordt opgeroepen om deel uit te maken van het (lokaal) uitvoeringsniveau, meer concreet van het Lokaal Overleg Opvoedingsondersteuning en om mee te werken aan een bovenlokale afstemming van het aanbod. Het betreft verschillende diensten uit verschillende sectoren die op lokaal vlak actief kunnen zijn, waaronder het ocmw, het onderwijsveld (de scholen, het CLB, de ouderverenigingen), de diensten gezinszorg, de lokale politie, verenigingen waar armen het woord nemen, sociaal-cultureel volwassenenwerk en de door Kind en Gezin erkende diensten. Voor de centrumsteden dient zich daarenboven een extra opportuniteit⁴ aan: hun samenwerkingsverband dat resulteert in een opvoedingswinkel kan, mits voldaan is aan een aantal kwaliteitsvoorwaarden, erkend en gesubsidieerd worden. Opvoedingswinkels vanuit niet-centrumsteden kunnen enkel aanspraak maken op een kwaliteitslabel.

Het samenbrengen van verschillende actoren op uitvoeringsniveau komt enerzijds tegemoet aan de vaststelling dat het werkveld nu eenmaal aanbieders uit verschillende sectoren kent (cf. diversificatie van het aanbod), het geeft anderzijds ook erkenning aan het feit dat het gezinsleven en zo ook de opvoeding geen geïsoleerd gebeuren is. Van hier uit kan ook de aanbeveling begrepen worden om *‘prioriteit te leggen bij het versterken van de pedagogische kwaliteit van de leefomgeving van*

³ Deze exclusiviteit heeft enkel betrekking op de regelgeving. In de praktijk boden immers voordien reeds verschillende (andere) actoren verschillende activiteiten en werkvormen van opvoedingsondersteuning aan (bv. tijdschriften, telefonische en online ondersteuning, individuele ondersteuning).

⁴ De beperktheid van middelen legde echter belangrijke restricties op aan deze opportuniteit.

kinderen en jongeren en het versterken van de netwerken rondom opvoeders.' (Westering en Blaauw, 2012, p.26). Daarnaast schept een samenwerkingsverband ook kansen om de diversiteit in het doelpubliek via een verscheidenheid aan aanbod (naar activiteit en werkvorm) te bereiken (Van den Bruel & Blancke, 2010) en om vanuit verschillende invalshoeken zicht te krijgen op de vragen en behoeften van ouders en kinderen. Westering en Blaauw (2012, p.26) wijzen in dat verband ook op de kracht om *'via georganiseerd toeval, in wijken en buurten, verbindingen te zoeken tussen professionals, vrijwilligers en sleutelfiguren, zodat allerlei nuttige contacten kunnen ontstaan'*.

Dat opvoeding en opvoedingsondersteuning geen op zich staande entiteiten zijn, wordt in belangrijke mate reeds op lokaal uitvoeringsvlak erkend. Heel wat gemeenten zien opvoedingsondersteuning immers ingebed of aansluitend bij andere beleidsdomeinen. Zo blijkt onder meer dat opvoedingsondersteuning in een diversiteit aan overlegorganen op de agenda staat (Nys, 2010). In gemeenten waar het opgelegde Lokaal Overleg Opvoedingsondersteuning in 2010 nog niet werd opgestart, zette het Lokaal Overleg Kinderopvang (LOK) de toon, maar ook de Welzijnsraad, bovenlokale overlegorganen (bv. (sub)regionaal jeugdwelzijnsoverleg, intercommunales), onderwijsgerelateerde overlegorganen (bv. LOP, scholenoverleg, lokaal onderwijsoverleg enz.), jeugd(welzijns-) of jongerenoverleg en/of gezins(ondersteunings)raden kwamen voor. Ook daar waar het Lokaal Overleg Opvoedingsondersteuning wel reeds was opgestart maakt dit in de helft van de gevallen deel uit van een ander overleg en komen wederom de eerder vermelde overlegorganen in het vizier. Inzoomend op de vertegenwoordigde sectoren in het Lokaal Overleg Opvoedingsondersteuning of aanverwante overlegorganen, bleken zowel het maatschappelijk werk (ocmw) als het onderwijs in het merendeel van die overlegorganen frequent een plaats te vinden. Ook welzijn en preventieve gezondheidszorg maakte, in de hoedanigheid van K&G, in nagenoeg de helft van de gemeenten deel uit van het Lokaal Overleg Opvoedingsondersteuning. Naar samenstelling van dit overlegorgaan blijkt dat het merendeel van de *'minimaal uit te nodigen partners'* ook als relevant beoordeeld werden voor de werkzaamheden van dit overleg. Zowel op lokaal niveau als bij adviesverstrekkers lopen de meningen over het betrekken van één van die actoren sterk uiteen: de lokale politie (zie bv. Kinderrechtencommissariaat, 2007; Nys, 2010). Waar dit in de ene gemeente als een pluspunt ervaren werd (bv. om geïntegreerd aan de spijbelproblematiek te kunnen werken), zagen andere gemeenten daarvan af. Zij waren bevreesd voor een negatieve uitgangspositie en werksetting van hun overleg en verwezen daarbij al dan niet expliciet naar de mogelijke functieverwarring en/of het gevaar dat hun betrokkenheid in het overleg, de laagdrempeligheid zou kunnen ondermijnen.

Het belang van een samenwerkingsverband wordt in het voorontwerp van decreet van 2012 aangehouden. Naar betrokkenheid van sectoren zien we zowel een verbreding als een verenging. Zo beoogt de nieuwe regelgeving niet alleen de samenwerkingsverbanden van de erkende opvoedingswinkels in de Huizen van het Kind onder te brengen. De brede(re) actieradius van deze Huizen vragen ook een systematische samenwerking met de artsen die de preventieve medische consulten uitvoeren, met de regioteamleden van Kind & Gezin, met de inloopteams, de Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning (CKG), de prenatale steunpunten, de expertisecentra kraamzorg en andere erkende projecten inzake opvoedingsondersteuning. Andere actoren en de verbinding met andere sectoren blijven, in tegenstelling tot de internationale voorbeelden die inspiratie boden voor de Huizen van het Kind (zie de bijdrage van Van Crombrugge in deze publicatie), buiten beeld of worden niet expliciet vermeld. Opmerkelijk is bijvoorbeeld het ontbreken van een verwijzing naar het onderwijsveld (onderwijsinstellingen, ouderverenigingen en het CLB), een sector die in het Lokaal Overleg Opvoedingsondersteuning sterk vertegenwoordigd was. Hetzelfde geldt voor de kinderopvang en verschillende gezondheids- en/of psychosociale ondersteunings- of hulpverleningsinitiatieven (bv. huisartsen, mutualiteiten, CAW enz.). Dit is merkwaardig omdat uit onderzoek bij ouders stevast blijkt dat ze naast het eigen informele netwerk, veelal figuren uit het nabije professionele netwerk aanspreken over opvoedingsaangelegenheden, zijnde de huisarts, de onthaalouder of kinderverzorgster, een leerkracht enz. (zie bv. Expoo, 2011; Nys, Jennes & Van Dyck, 2011; Westering & Blaauw, 2012). Deze nabije professionelen blijken veelal een sleutelpositie in te nemen. Daarnaast blijken ouders met hun opvoedingsvragen ook in belangrijke mate terecht te kunnen in diensten die een meer algemene dienstverlening aanbieden of in welzijnsvoorzieningen die gericht zijn op een breed gamma van vragen (zie bv. Van den Bruel & Blancke, 2010). Verder inzoomend op de link met het onderwijsveld, blijkt dat schoolgerelateerde vragen (bv. over leren, leerproblemen, slechte schoolresultaten, motivatieproblemen, schoolmoeheid, studie- of beroepskeuze) stevast één van de meest gerapporteerde vragengroepen vormt. Daarnaast staat het onderwijsveld ook niet los van vragen uit een andere frequent voorkomende vragengroep: de groep met vragen over de socio-emotionele ontwikkeling. Voorbeelden daarvan zijn vragen over de omgang met leeftijdsgenoten (vnl. bij tieners), pesten, faalangst, het gebrek aan zelfvertrouwen. Ook de ocmw's blijven in het vooropgestelde samenwerkingsverband vrijwel volledig buiten beeld. Zij worden enkel in de memorie van toelichting vermeld als mogelijke vertegenwoordiger van het lokale bestuur (al dan niet naast het gemeentebestuur) die een rol kan opnemen in het samenwerkingsverband.

Het voorgaande betekent dat van de drie actoren die tot op heden het meest frequent vertegenwoordigd waren in het Lokaal Overleg Opvoedingsondersteuning én door lokale actoren ook het meest frequent als relevant voor dat overleg werden beschouwd (ocmw, Kind en Gezin, scholen), er maar één structureel en systematisch een plaats zal vinden binnen de samenwerkingsverbanden van de Huizen van het Kind: Kind en Gezin. Deze beperking van het aantal structureel en systematisch betrokken partners moet wellicht begrepen worden tegen de achtergrond dat het decreet *'een kader wenst te creëren waarbinnen de Huizen van het Kind zich, aangepast aan de lokale realiteit, kunnen ontwikkelen ...'* (Memorie van toelichting, 2012, p.5). Het pad naar een brede vertegenwoordiging van diverse sectoren, zoals dat in de regelgeving van 2007 het geval was, blijft daarbij enigszins open liggen. Dit blijkt onder meer uit het volgende: *'De actoren die aanbod samenbrengen in een Huis van het Kind stellen hun samenwerkingsverband open ten aanzien van andere actoren op het vlak van de preventieve gezinsondersteuning ...'* (art. 12, §3). Gelet op het feit dat de Vlaamse regering *'bijkomende regels kan bepalen inzake de toetreding van actoren ...'* (art. 12, §3), maar er in de memorie van toelichting niet verder op ingegaan wordt, blijft het echter onduidelijk hoe groot die openheid zal zijn. De vermelding dat het netwerk dat het Huis van het Kind moet dragen, met het oog op een optimale ontwikkeling van het lokale potentieel, *'niet strikt gereguleerd'* zal worden komt aan die onduidelijkheid niet tegemoet. Vraag is ook wat voor wie een strikte regulering is.

Zo dienden zich bijvoorbeeld in het onderzoek naar de implementatie van het decreet van 2007 twee strekkingen aan: zij die vonden dat die regelgeving te vrijblijvend was en zij die vonden dat lokale overheden te veel werd opgelegd (Nys, 2010). In beide groepen leidde dat evenwel niet tot een algemene inertie. Het tegendeel was waar. De laatst vermelde groep omvatte vooral gemeenten waar opvoedingsondersteuning reeds langer op de lokale agenda stond en waar reeds verschillende gemeentespecifieke en dus op de lokale situatie afgestemde trajecten, vorm hadden gekregen. Zij vonden de regelgeving onvoldoende ruimte bieden voor dat lokale plaatje. In de groep die de regelgeving te vrijblijvend vond, werd vooral gewezen op het ontbreken van enige incentives⁵ en het gebrek aan duidelijkheid over verschillende aspecten van de regelgeving. Bijvoorbeeld: de minimum te realiseren opdrachten voor de lokale besturen, de organisatie en opdrachten van het Lokaal Overleg Opvoedingsondersteuning, de aanstelling, het takenpakket en het mandaat

⁵ Noch voor de aanstelling van de Lokale Coördinator Opvoedingsondersteuning, noch voor de organisatie en deelname aan het Lokaal Overleg Opvoedingsondersteuning waren middelen voorzien.

van de Lokale coördinator Opvoedingsondersteuning, de opname van opvoedingsondersteuning in het Lokaal Sociaal Beleidsplan, de werking en het statuut van bovenlokale ondersteuningsstructuren.

Dit alles nam niet weg dat er heel wat gemeenten in slaagden om de uitvoering van de regelgeving op een creatieve manier af te stemmen op hun lokale situatie (bv. integratie van het Lokaal Overleg Opvoedingsondersteuning in het Lokaal Overleg Kinderopvang of in een ander aanverwant overlegorgaan). Zo was in al de centrumsteden en grote gemeenten, alsook in gemeenten met een grote vertegenwoordiging van kansarme gezinnen, een Lokaal Overleg Opvoedingsondersteuning geïnstalleerd. Voor kleine gemeenten en gemeenten zonder voorafgaande overlegervaring inzake welzijns-, gezins- en/of opvoedingsaangelegenheden bleek dat veel minder evident te zijn.

Tot op heden blijft het onduidelijk wat onder de vooropgestelde *'faciliterende en stimulerende'*⁶ regelgeving wordt verstaan. Daardoor is het onmogelijk om een inschatting te maken van de mate waarin de reeds ontwikkelde lokale en/of bovenlokale inbedding van opvoedingsondersteuning behouden zal kunnen blijven en de mate waarin de nieuwe regelgeving er toe zal kunnen bijdragen om die verder te laten uitdeinen en om de als relevant beschouwde partners (cf. supra) ook effectief in beweging te brengen om van dat samenwerkingsverband deel uit te maken. Laat duidelijk zijn, zoals Van Crombrugge en Luyten in hun bijdrage aanhalen, geeft de koppeling aan de consultatiebureaus, enige garantie op een meer gerichte spreiding van *een zeker* basisaanbod (cf. jonge kinderen binnen het leeftijdsbereik van de consultatiebureaus van Kind & Gezin), maar ondermijnt het tegelijkertijd mogelijks ook de *'lokale variatie in vormgeving'*⁷ en de optimale lokale variatie in werkingsgebied.

Terugkerend naar de betekenis van de term organiseren, zoomen we verder in op het functioneren van die samenwerkingsverbanden. Organiseren staat volgens Van Dale voor het *'1. van organen voorzien'* en *'2. het zodanig regelen dat verschillende onderdelen van iets een systematisch geheel vormen, goed samenwerken'*. De eerste betekenis zagen we uitgesproken in het decreet van 2007 gerealiseerd (zie Schema 1). Eerder wezen we reeds op de grote diversiteit aan ondersteunende actoren en minimaal te betrekken (lokale) actoren in het Lokaal Overleg Opvoedingsonder-

⁶ Memorie van toelichting bij het Voorontwerp van decreet houdende de organisatie van preventieve gezinsondersteuning, p.22.

⁷ Idem voetnoot 6.

steuning. De omvang en complexiteit van de overleg- en ondersteuningsstructuren vormden daarbij een belangrijke hindernis om organiseren in de betekenis van *'een systematisch geheel vormen, goed samen te werken'* waar te maken. Niet alleen de overlappings in de positie en functie van de verschillende ondersteunings- en overlegstructuren, verhinderden een efficiënt functioneren, ook het gebrek aan transparantie belemmerde dat en vormde een belangrijk punt van kritiek (Geerinck & Schiettecat, 2010; Nys, 2010). Een rationalisatie drong zich op en zien we ook in het voorontwerp van decreet gerealiseerd: Expoo krijgt de centrale ondersteunende functie toebedeeld en naar uitvoering situeert alles zich binnen het samenwerkingsverband van het Huis van het kind.

Verder inzoomend op de ondersteuningsfunctie, stellen we vast dat de opdrachten van Expoo grotendeels aansluiten bij de opdrachten die het vanuit het decreet van 2007 toebedeeld kreeg en zodoende het *'opvoedingsondersteunend domein'* omvatten. Gelet op het feit dat het creëren van ontmoetingen tussen ouders (cf. het uitbouwen van sociale contacten en het stimuleren van informele zelfhulp) vrij algemeen erkend wordt als één van de functies van opvoedingsondersteuning, zien we Expoo ook daarin een rol op te nemen. Voor beide pijlers betreft het een tweeledige rol: verspreiden van kennis en know how inzake opvoeden en opvoedingsondersteuning en het werkveld praktisch ondersteunen (Memorie van toelichting, 2012, p.17). Laatst vermeld is met het oog op het goed functioneren, het goed samenwerken van het samenwerkingsverband (cf. supra), niet onbelangrijk. De praktijk wijst immers dat in gemeenten waar op verschillende niveaus, de betrokken actoren overtuigd zijn van de meerwaarde van de samenwerking en daarbij willen investeren in een gezamenlijk project, die samenwerking ten goede komt (Nys, 2010). Dit vraagt *'een continue investering in onderlinge relaties in het veld, in onderling vertrouwen tussen de betrokken personen en organisaties en in eenheid van taal, zodat het brede commitment kan worden vastgehouden. Het is belangrijk dat men regelmatig terugkoppeling krijgt over de ontwikkelingen en dat men elkaar op allerlei manieren blijft informeren en inspireren.'* (Westering & Blaauw, 2012, p.31). In de lijn van de vooropgestelde doelstellingen voor de Huizen van het Kind, zal daarnaast ook verder ingezet moeten worden om de afstemming op de vragen en de noden waar te maken, in het bijzonder voor maatschappelijk kwetsbare gezinnen, en om het beschikbare ondersteunend materiaal ook verder zijn weg naar het werkveld te laten vinden. Door de verschillende bovenlokale ondersteuningsstructuren werd tot op heden immers al heel wat expertise en materiaal ontwikkeld.

Volledigheidshalve merken we op dat de in te zetten ondersteuning voor de uitvoering van de derde pijler van de Huizen van het kind, de preventieve gezondheids-

zorg, volledig buiten beeld blijft. Noch in het voorontwerp van decreet, noch in de memorie van toelichting wordt daarnaar verwezen. Mogen we veronderstellen dat de lijn en de ondersteuningsstructuren voor dit domein binnen de huidige contouren (cf. Kind & Gezin) verder gezet zullen worden en dat het niet aan afstemming zal ontbreken? Enige duidelijkheid daarover lijkt wenselijk.

4. (EEN VERSCHIEDENHEID AAN) ACTOREN LATEN SAMENWERKEN AAN EEN GEÏNTEGREERD EN BETER AFGESTEMD AANBOD

In de beleidsnota 2009-2014 Welzijn, Volksgezondheid en Gezin wordt gewag gemaakt van ‘een grote nood aan opvoedingsondersteuning’ (p.11). Ook al wordt in het voorontwerp van decreet en de memorie van toelichting dit ‘gegeven’ niet opgenomen⁸, toch is het relevant om daar alsnog bij stil te staan. De lading van die ‘nood’ is immers toonaangevend, of zou dat op zijn minst moeten zijn, voor de wijze waarop opvoedingsondersteuning in de praktijk vorm krijgt.

Uit onderzoek bij ouders blijkt die nood aan opvoedingsondersteuning, in het bijzonder aan professionele ondersteuning, best mee te vallen. Het merendeel van de ouders drukt veelal een tevredenheid over de opvoeding uit, ervaart een lage stress, voelt zich competent enz. Vragen zijn van alle tijden en blijken bij iets minder dan een derde tot de helft van de ouders voor te komen (voor een overzicht, zie Expoo, 2011). Veelal betreft het gewone, dagelijkse vragen. Ouders kunnen met die vragen en bekommernissen vooral terecht in het eigen informele netwerk (bv. familie, vrienden). Zoals eerder reeds vermeld, vinden ze in belangrijke mate ook ondersteuning bij nabije professionelen met een medische (bv. huisartsen) of andere achtergrond (bv. kinderopvangpersonen). In cijfers uitgedrukt heeft 20 à 25% van de ouders met opvoedingsvragen of -zorgen behoefte aan steun van een professional. Van der Pas stelt in dat verband dat ouders behoefte hebben aan ‘alloparents’, dit zijn individuen uit het informele of het formele netwerk die ouders bijstaan in de opvoeding (Hrdy, 2000 in van der Pas, 2003, p.250).

Inzoomend op het belang van het informele netwerk (zie bv. Bartelink, 2012), kunnen we stellen dat dit aspect in de drie regelgevingen aandacht krijgt. Waar het in de regelgeving van 2001 exclusief verbonden is aan de inrichting van voorlichtings-,

⁸ De wijze waarop de preventieve gezinsondersteuning uitgetekend wordt, is vooral gestoeld op het bestaande, verscheiden ondersteuningsaanbod en de ‘nood’ om die op een optimalere manier in te zetten.

opleidings-, vormings- of trainingsactiviteiten en het niet uit te maken is in hoeverre dat het informele ontmoetings- of uitwisselingsaspect daarbinnen ook effectief een plaats kreeg, zien we een sterkere inzet op dit aspect in het daarop volgende decreet van 2007. Enerzijds omdat de eerder vermelde regelgeving integraal geïncorporeerd werd, anderzijds omdat de opvoedingswinkels op dit punt een opdracht kregen: *'het stimuleren van ontmoetingen tussen opvoedingsverantwoordelijken met de nadruk op het creëren van sociale netwerken en het bespreekbaar maken van het opvoeden van kinderen bij brede groepen van opvoedingsverantwoordelijken'* (Art. 6, §1). In het voorontwerp van decreet, is *'ontmoeting en sociale cohesie'* één van de drie pijlers van de preventieve gezinsondersteuning. Daarenboven wordt ook voor de twee andere pijlers, preventieve gezondheidszorg en opvoedingsondersteuning, gewezen op de mogelijkheid om in te zetten op ontmoeting en het aanbieden van groepswork.

Het lijkt er echter op dat de formulering in de beleidsbrief Welzijn, Volksgezondheid en Gezin met de beleidsprioriteiten voor 2012-2013: *'Op het vlak van opvoedingsondersteuning en psychosociale ondersteuning worden de mogelijkheden van het verder uitbouwen van de functie 'ontmoeting' verkend'* (p.11) vrij letterlijk genomen mag worden. In het voorontwerp van decreet krijgt deze functie eerder een vrijblijvend karakter toebedeeld. Elk Huis van het Kind moet immers minimaal, met een zekere regelmaat, het volgende aanbod voorzien: (1) preventieve medische consulten ... , (2) consulten uitgevoerd door de regioteamleden van Kind en Gezin, (3) minstens twee andere verschillende vormen van aanbod zoals vermeld in artikel 8, tweede lid ... en (4) actieve doorverwijzing van gebruikers naar aanbod, vermeld in artikel 5 (Art. 12, §1). In dit laatste punt wordt onder meer gewezen op het feit dat een Huis van het Kind moet werken aan het bevorderen en ondersteunen van de sociale, informele netwerken rondom gezinnen. Aangezien dat daar niet alleen direct, door het samenbrengen van 'een' informeel netwerk rond/van ouders (bv. in een ontmoetingsruimte, een groepswerking), maar ook indirect (bv. in een individueel gesprek met een ouder, door inzet van een ervaren of getrainde vrijwilliger) aan gewerkt kan worden, is dit geen garantie dat ontmoeting een plaats krijgt binnen het Huis van het Kind. De toelichting *'Hierbij wordt actief gestreefd naar maximaal voorzien in een ontmoetingsfunctie'* (p.15) lijkt ons in dat verband overtrokken of vraagt op zijn minst scherpere krijtlijnen dan wat nu in de uitgetekende contouren terug te vinden is. De verbijzondering in het derde punt (3) kan deze leemte niet ondervangen. De formulering is op zijn minst voor discussie vatbaar. Wat wordt bedoeld met *'twee andere verschillende vormen van aanbod'* die te kiezen zijn uit: 1) het inzetten op ontmoeting, 2) het aanbieden van groepswork, 3) het voorzien in laagdrempelige individuele ondersteuning en 4) het organiseren van een onthaal-

en informatiepunt? Zijn 3 en 4, die beiden voorbeelden zijn van een individueel aanbod, toch twee verschillende vormen omdat de aangeboden ondersteuning naar verschillende functies kan verwijzen (bv. individueel advies of emotionele ondersteuning versus informatieverstrekking)? In dat geval bouwt ook deze verbijzondering geen garantie in. Of moet er in die keuze ook effectief een aanbod zijn dat zich tot meerdere ouders tegelijkertijd richt (hetzij in de vorm van ontmoeting, hetzij in de vorm van groepswork)? Wetende dat 'ontmoeting en sociale inclusie bevorderen' de 3de pijler vormt, wordt wellicht het laatst vermelde beoogd.

Samengevat kunnen we stellen dat de plaats en de rol van ontmoeting in de preventieve gezinsondersteuning, in termen van uitvoeringsmodaliteiten of -voorschriften, enige verduidelijking vraagt. Daarenboven rijst ook op conceptueel vlak een behoefte aan verduidelijking⁹. Ontmoeting en de sociale cohesie bevorderen worden als één pijler samengebracht. Sociale cohesie bevorderen verwijst echter naar een doel waaraan bijvoorbeeld via ontmoeting gewerkt kan worden. Opmerkelijk is het te lezen dat het aanbod van 'ontmoeting en sociale cohesie bevorderen' onder verschillende vormen aangeboden kan worden, waarbij 'inzetten op ontmoeting' één van die vormen blijkt te zijn (tweede lid van Art. 8). Dat ontmoeting bevordert kan worden door in te zetten op ontmoeting, lijkt niet meer dan logisch. Vraag is vooral hoe of onder welke vorm die ontmoeting een plaats kan krijgen in het Huis van het Kind. Daarbij aansluitend stelt Van Crombrugge (in deze publicatie) dat met wat nu voorligt, de verwachtingen inzake het bevorderen van de 'sociale cohesie' wellicht te hoog gegrepen zijn. De inloopteams zullen weliswaar deel uit moeten maken van het samenwerkingsverband van het Huis van het Kind (Art. 12, §2), maar het valt af te wachten of en zo ja op welke manier hun aanbod ook 'fysiek' in dat Huis opgenomen zal worden. Daarenboven stellen we vast dat naast inloopteams die er in hun ontmoetingsmomenten en/of groepswerkingen in slagen om toegankelijk te zijn voor de grote diversiteit aan ouders en kinderen (bv. op het vlak van nationaliteit, moedertaal, sociaal economische status enz.), er ook inloopteams zijn voor wie dat minder evident is of die zich in hun werking ook afzonderlijk tot specifieke deelgroepen richten (bv. een afzonderlijke groepswerking voor Turkse, Marokkaanse en/of Vlaamse ouders). Taalbarrières, maar ook inhoudelijke motieven (bv. specifiek vanuit de context van migratiegeschiedenis willen werken) kunnen daarvan aan de oorsprong liggen.

⁹ Deze behoefte aan conceptuele verduidelijking geldt niet alleen voor het aspect ontmoeting, maar ook voor verschillende andere aspecten. Doel(stelling)en, principes, aanbod, aanbiedingsvormen, al dan niet verwijzend naar de 'gangbare' functies en werkvormen van opvoedingsondersteuning, lopen soms door elkaar heen. De lijst van doelstellingen verschilt ook naargelang de afdeling of artikel. In deze bijdrage gaan we illustratief enkel verder in op de noties die inzake 'ontmoeting' worden aangebracht.

Verder ingaand op de toegankelijkheid van de Huizen van het Kind voor maatschappelijk kwetsbare gezinnen, zal veel gelegen zijn in het 'basiswerk' dat in deze huizen geboden zal worden (zie Vanhee, Laporte & Corveleyn, 2001) en van de mate waarin de actoren die fungeren als een voorportaal¹⁰ of een sleutelfiguur voor deze gezinnen ook wezenlijk deel uitmaken van het samenwerkingsverband. Dit brengt ons terug bij wat Westering en Blaauw (2012) omschrijven als de kracht om via georganiseerd toeval verbindingen te leggen tussen de verschillende actoren.

In het voorgaande stonden we vooral stil bij het ontmoetingsgericht aanbod en het bereik van maatschappelijk kwetsbare gezinnen. Beiden zijn de laatste jaren, mede onder impuls van verschillende projectoproepen verder tot ontwikkeling gekomen. Ook adviesgesprekken hebben hun plaats weten te vinden (cf. één van de opdrachten van de opvoedingswinkels, het spreekuur opvoedingsondersteuning van Kind en Gezin). Hetzelfde geldt voor trainingen en oudercursussen (cf. Triple P, Stop4-7). Naar aanbod neemt informatieverstrekking en voorlichting echter nog altijd een dominante positie in. Dit tekent zich zowel in het individueel gerichte als in het groepsgerichte aanbod af (Expoo, 2012; Nys, 2010). Binnen het groepsgerichte aanbod is deze functie van opvoedingsondersteuning niet alleen op thema-avonden toonaangevend, maar ook op bijvoorbeeld ontmoetingsmomenten in de opvoedingswinkels.

Op een paar uitzonderingen na, weerspiegelt het aanbod in grote lijnen de behoeften van ouders. Illustratief verwijzen we naar een onderzoek bij moeders en vaders van tieners (Nys, Jennes & Van Dyck, 2011). Daaruit bleek dat de meeste ouders praktische tips en adviezen verwachten (77%), gevolgd door het delen van ervaringen met andere ouders (45%) en het inzicht krijgen in hun manier van opvoeden (41%). Naar aanbiedingsvorm, wensen de meeste ondersteuning te ontvangen in persoonlijke gesprekken (56%). Foldermateriaal (35%) komt op de tweede plaats en een groepscursus of groepsvoorlichting op de derde plaats (26%). Andere aanbiedingsvormen zoals bijvoorbeeld een huisbezoek of een anonieme hulplijn worden elk door minder dan 20% van de ouders verkozen. Inzoomend op de mate waarin ouders naargelang de leeftijdscategorie van hun kind een beroep doen op opvoedingsondersteunende initiatieven, valt vooral het bereik van de opvoedingslijn voor ouders met tieners op. Waar het aandeel van deze groep ouders in de opvoedingswinkels in 2011 nauwelijks de 15% overschrijdt, bedraagt het aandeel van

¹⁰ Een voorportaal staat voor een dienst of voorziening met een grote laagdrempeligheid en daarbij aansluitend bereik van specifieke groepen (Leseman, Fahrenfort, Hermanns, & Klaver, 1998). Het aanbod alsook de fysieke inbedding van het initiatief dragen daartoe bij.

deze groep bij de opvoedingslijn iets meer dan 27% (De Block, 2012). De leeftijds-categorieën '3 tot 5 jaar', '6 tot 12 jaar' en '13 tot 17 jaar', kennen een nagenoeg gelijke vertegenwoordiging in hun bereik.

Uit het eerder vermelde onderzoek bij moeders en vaders van tieners, bleek ook hoe moeilijk dat het is om het aanbod binnen het bereik van ouders te stellen (Nys, Jennes & Van Dyck, 2011). De website *groeimee.be*, die zich profileert als een laagdrempelig platform voor ouders, is door 82% van de respondenten niet gekend. Voor de opvoedingslijn geldt dat voor iets meer dan de helft van de respondenten (53%) en voor de opvoedingswinkels voor 47% van de ouders. Dit is echter niet eigen aan opvoedingsondersteunende initiatieven. Uit hetzelfde onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat 32% het Centrum voor Algemeen Welzijnswerk niet kent. Het feit dat slechts 20 à 25% van de ouders behoefte heeft aan professionele ondersteuning bij hun vragen (cf. supra), laat vermoeden dat een meerderheid van ouders ook niet actief op zoek gaat naar dergelijke ondersteuning en/of daar ook minder door 'aangesproken' wordt of 'vatbaar' voor is. We denken dan bijvoorbeeld aan sensibilisingscampagnes die a.h.w. (gemakkelijk) aan hen voorbij gaan. Bovendien blijken professionelen zelf ook niet altijd goed op de hoogte te zijn van de ondersteuningsmogelijkheden, hetzij voor henzelf, hetzij voor de ouders en hun kinderen (zie bv. Westering & Blaauw, 2012). Hun mogelijke sleutelpositie wordt in die zin ook niet altijd ten volle benut. Dit brengt ons terug bij het belang van een samenwerkingsverband, dat ook in het voorontwerp van decreet onderschreven wordt.

De eerdere verwijzing naar onderzoek bij moeders en vaders van tieners is niet 'toevallig'. Het brengt ons bij een laatste aandachtspunt dat ook in het advies van de SARWGG en in de bijdragen van Luyten en Van Crombrugge in dit boek, onderschreven wordt. Uitgaande van wat nu voorligt verdwijnt de afstemming op het brede leeftijdsbereik, zoals dat in het decreet van 2007 nog uitdrukkelijk werd voorop gesteld (ouders met kinderen van 0-18 jaar) gedeeltelijk uit het vizier. De formulering *'het leeftijdsbereik van elk Huis van het Kind wordt bepaald door de specifieke kenmerken van het aanbod dat er georganiseerd wordt'* (Art. 4) bouwt daartoe inderdaad geen garantie in. De memorie van toelichting (2012, p.9) leert ons dat een leeftijdsbereik van de prenatale periode tot de leeftijd van 18 jaar ook *'nog niet meteen in elk Huis van het Kind'* gehaald zal worden. Wetende dat het aantal vragen toeneemt naarmate dat de kinderen ouder worden en dat de leeftijdsfase van 12 tot 17 jaar als de moeilijkste ervaren wordt (zie Expoo, 2011), is het een spijtige vaststelling dat net op dit punt geen ruimte is voor een inhaalbeweging. We zien hier niet alleen een leemte naar aanbod, maar ook en vooral naar 'laagdrempeligheid' van dat aanbod. Een grote groep ouders (68%) vindt het immers

moeilijk om de stap naar opvoedingsondersteuning te zetten (Nys, Jennes & Van Dyck, 2011). De meest frequent gerapporteerde belemmering om die stap te zetten, is het gevoel gefaald te hebben (31%), gevolgd door de weerstand om vreemden te moeten betrekken in gezinsaanlegingen (30%). 26% van de ouders vindt de weerstand bij de puber een drempel voor mogelijke ondersteuning. Het lijkt dan ook een bijzondere uitdaging om verdere wegen te verkennen om opvoedingsondersteuning ook voor deze ouders toegankelijk te maken en drempels weg te werken.

5. TOT SLOT

Zoals in de inleiding vermeld ligt de weg voor de verder inbedding van opvoedingsondersteuning nog in belangrijke mate open. Dit tekent zich op twee niveaus af: enerzijds wil de overheid een ‘te strikte regulering’ vermijden, anderzijds liggen – althans op het moment van dit schrijven – de uitvoeringsmodaliteiten nog niet vast. Dit maakt het nagenoeg onmogelijk om een antwoord te geven op de vraag of de recente hertekening in de Huizen van het Kind een voldoende antwoord biedt op de verschillende snelheden en gradaties waarmee opvoedingsondersteuning zich op lokaal vlak tot op heden heeft uitgetekend en zo ook in het vizier van ‘alle’ ouders kan komen.

Beleid voeren betekent altijd keuzes maken. Over de strategie om daartoe te komen lezen we in de beleidsnota 2009-2014 van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, het volgende: *‘We willen het middenveld, de academische wereld en de gebruikers nauw betrekken bij beleidsvoorbereiding en –evaluatie om zo tot een gedragen welzijns- en gezondheidsbeleid te komen. ... We zullen het middenveld op regelmatige basis horen en consulteren, in eerste instantie via de daarvoor voorziene fora zoals de strategische adviesraad.’* (p.70). Voor wat de opvoedingsondersteunende actoren betreft, kunnen we inderdaad bevestigen dat zij in belangrijke mate in de evaluatie van de voorafgaande regelgeving betrokken werden (Van den Bruel & Blancke, 2010; Nys, 2010). Voor het uittekenen van de uitvoeringsmodaliteiten (cf. beleidsvoorbereidend werk) kunnen we alvast stellen dat verschillende actoren en sectoren geconsulteerd werden over de conceptnota die aan de basis lag van de regelgeving¹¹. Daarnaast werden aanbevelingen geformuleerd vanuit de Strategische Adviesraad Welzijn, Gezondheid en Gezin (2013) en vanuit het eerder vermelde

¹¹ Voor een overzicht van deze consultatie, zie: <http://www.huizenvanhetkind.be/hk/Decreet/concepttekst/>

evaluatie-onderzoek (Nys, 2010; Van den Bruel & Blancke, 2010). Het blijft voorlopig nog onduidelijk in welke mate die aanbevelingen ook meegedragen worden (zullen zijn) in de uitvoeringsbesluiten. In die zin valt nog af te wachten of het op één na meest uitgesproken knelpunt in het Vlaamse beleid inzake opvoedingsondersteuning ‘de overheid houdt onvoldoende rekening met de signalen van het werkveld’ (zie Nys, 2010), aan verbetering toe is. Naast de actoren uit het werkveld (de professionelen), die in het voorontwerp van decreet ook ‘gebruikers’ van de Huizen van het Kind moeten kunnen zijn, stelt zich vooral ook de vraag naar de betrokkenheid van zij die in het dagelijks leven, in gezinsverband en in die bredere maatschappelijke context aan de opvoeding vorm geven: de ouders en hun kinderen. Tot op heden werd hun perspectief vooral indirect ingebracht, hetzij vanuit de signalen vanuit het werkveld, hetzij vanuit de bevindingen van vroeger uitgevoerd behoeftenonderzoek. Voor een verdere analyse van de mogelijke en wenselijke positie van ouders en kinderen, verwijzen we naar de bijdrage van Van Crombrugge in deze publicatie.

6. Literatuur

BARTELINK, C. (2012). *Wat werkt bij het versterken van het sociale netwerk van gezinnen?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. (http://www.nji.nl/nji/dossierDownloads/Watwerkt_Sociaalnetwerkversterken.pdf)

Beleidsnota 2009-2014 Welzijn, Volksgezondheid en gezin. Vandeuren, Vlaams Minister van Welzijn, Volksgezondheid en gezin. (http://www.expoo.be/sites/default/files/Beleidsnota_0.pdf)

Beleidsbrief Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. Beleidsprioriteiten 2012-2013, ingediend door de heer Jo Vandeuren, Vlaams minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (2012). [Stuk 1757 (2012-2013) – Nr. 1] (<http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2012-2013/g1757-1.pdf>)

DE BLOCK, I. (2012). *De Keerkring vzw. Centrum voor Opvoedingsondersteuning. Jaarverslag 2011.* Sint-Niklaas: De Keerkring vzw.

EXPOO (2011). *Themabundel. Hebben ouders behoefte aan opvoedingsondersteuning? Een overzichtsbundel met vaststellingen en tips.* Brussel: EXPOO.

EXPOO (2012). *Opvoedingswinkels in cijfers. Werkingsjaar 2011.* Brussel: Expoo. (<http://www.kindengezin.be/img/Rapport-OW-cijfers-2011.pdf>)

Kinderrechtencommissariaat. (2007). *Advies. Een opvoedingsondersteuning met oog voor de gezinscontext, de betrokken kinderen, de rechten van ouders en kinderen en specifieke doelgroepen.* Brussel: Kinderrechtencommissariaat. (<http://issuu.com/kinderrechten/docs/b01eeff5-553b-403f-91a0-ee21d95ad90a/1>)

GEERINCK, L., & SCHIETTECAT, T. (2010). *Leernetwerken Opvoedingsondersteuning.* Gent: Universiteit Gent, Faculteit Psychologische en Pedagogische Wetenschappen, Voorbereidingsprogramma op Master in het Sociaal Werk.

<http://www.huizenvanhetkind.be/hk/Decreet/concepttekst/>

LESEMAN, P. P. M., FAHRENFORT, M., HERMANN, J. M. A. & KLAVER, A. W. (1998). *Opvoedingsondersteuning. De experimenten opvoedingsondersteuning: leermomenten en toekomstperspectieven. Samenvatting van de onderzoeksresultaten en aanbevelingen.* Amsterdam/Den Haag: SCO-Kohnstamm Instituut/B&A Groep Beleidsonderzoek en -Advies.

- NYS, K. (2010). *Implementatie van het decreet opvoedingsondersteuning op lokaal niveau. Opdracht uitgevoerd voor Kind en Gezin (Bestek 2010-007)*. Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen – HUBrussel. (http://www.hig.be/documenten/Onderzoeksrapport_Implementatie_decreet_OO.pdf)
- NYS, K., JENNES, G. & VAN DYCK, I. (2011). *Ouders en jongeren: een positieve kijk op opvoeden? Posterpresentatie op het 4e Vlaams congres opvoedingsondersteuning 'Sterk met kinderen, ouders en de buurt' (Schaarbeek, 15 december 2012)*. Brussel: Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen - HUBrussel.
- SARWGG. (2013). *Advies. Over de organisatie van de preventieve gezinsondersteuning in de Huizen van het Kind*. Brussel: Strategische Adviesraad Welzijn – Gezondheid – Gezin (SARWGG). (http://www.sarwgg.be/sites/default/files/documenten/SARWGG_ADV_20130222_PGO.pdf)
- VAN DE BRUEL, B. & BLANCKE, E. (2010). *Evaluatie van het decreet opvoedingsondersteuning*. Brussel: Kind en Gezin. (http://www.expoo.be/sites/default/files/kennisdocument/2010-10_def_eindrapport_evaluatie_decreet_tcm149-73756.pdf)
- VAN DER PAS, A. (2003). *A Serious Case of Neglect: The Parental Experience of Child Rearing; Outline for a Psychological Theory of Parenting*. Delft: Eburon.
- VANHEE, L., LAPORTE, K. & CORVELEYN, J. (2001). *Kansarmoede en opvoeding: wat de ouders erover denken. Mogelijkheden en moeilijkheden in het opvoedingsproces bij kansarme gezinnen*. Leuven: Garant.
- WESTERING, Y.C. & BLAAUW, E. S. (2012). *Eindrapport. Naar een samenhangend regionaal aanbod voor Steun en hulp bij opvoedingsvragen. De resultaten van fase 1 en 2 van het ondersteuningsproces*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.